

**Повість-казка І. Андрусяка «Третій сніг»:
екологічний та антиколоніальний дискурс**

У статті проаналізовано особливості екологічного та антиколоніального дискурсів у повісті-казці І. Андрусяка «Третій сніг». Доведено, що ці теми створили ґрунт, на основі якого осмислено багатоаспектні проблеми.

Досліджено, що екологічні аспекти презентовані такими темами, як екологічні взаємодії в лісі, сезонність життя лісових тварин, поняття першого, другого та третього снігів; особлива увага приділена проблемі екологічної поведінки людей. В образі дрозда Марка реалізовано думку про роль спостереження за природою, а також про необхідність обґрунтованості експериментів. Зауважено важливе пізнавальне значення для дітей природничої інформації, презентованої в повісті-казці в художніх описах поведінки різних тварин (хижаків, гризунів, птахів), природи і, зокрема, погодних умов, а також спостереження за природою як способу та складника дослідження.

Доведено, що екологічні аспекти мають великий виховний потенціал. Так, текст підпорядкований ідеї любові до природи, емпатії до всього живого, поваги до навколишнього середовища, а також формуванню думки про усвідомлення себе як частини природи.

Досліджено, що екологічний дискурс твору переплітається з антиколоніальним. В алегоричній формі життя сім'ї ведмедів І. Андрусяк продемонстрував важливість проблеми національної ідентичності. Письменник наголошує на тому, що мова є основотворчим чинником у формуванні національної ідентичності; в цьому полягає значимість патріотичної інтенції тексту. Суржик, який вживають сім'я ведмедів і люди, зрусифіковані імена Ігнат і Філіп та Альона – зразки зміненої національної ідентичності. Суржик постає як сигнал про небезпеку, своєрідний індикатор загрозової інакшості.

Антиколоніальний дискурс реалізовано також у категорії Чужого (світ людей, що несе загрозу лісовим мешканцям) та Іншого (ведмедівна Олена, яка втратила зір), у проблемі навчання особливих дітей (ідея лісової школи для незрячих тварин), у потребі усвідомлення того, що кожен складник у розмаїтті світу є самодостатнім.

Ключові слова: література для дітей, повість-казка, екологічний дискурс, антиколоніальний дискурс, сучасний літературний процес.

І. Андрусяк належить до покоління «дев'ятдесятників», який разом із С. Процюком та І. Ципердюком заявив про себе як про поета у складі угруповання «Нова дегенерація». Ю. Логвиненко, зауважуючи деяку епатажність раннього І. Андрусяка, збірку «Дерева і води» (2000) розцінює як «роздуми людини-філософа над суперечностями сучасності» [6, с. 54]. Висновок дослідника про І. Андрусяка сформовано як про поета української ментальності: «Тематично і психоемотивно його твори народжені з хронічного для української ментальності

конфлікту народнописенного, міфологічного начала незіпсутої цивілізацією душі з цинізмом навколишньої дійсності» [6, с. 54].

Із 2005 р. І. Андрусяк почав писати для дітей; поезія, віршовані та прозові казки, оповідання, повісті – такий жанровий діапазон творів І. Андрусяка для дітей. 2019 р. І. Андрусяк став лауреатом премії імені Лесі Українки за книжки «Зайчикова книжечка» і «Третій сніг». Того ж року Міжнародною радою з дитячої та юнацької книги І. Андрусяк був номінований від України на Міжнародну премію імені Г. К. Андерсена, і хоча український автор не став лауреатом цієї престижної премії, але сам факт номінації засвідчує визнання письменника.

Із літературою для дітей пов'язана також редакційно-видавнича діяльність І. Андрусяка: працював літературним редактором видавництва Грані-Т; із 2014 р. – головним редактором видавництва «Фонтан казок»; із червня 2020 р. – керівником Дитячої редакції видавництва «Наш Формат».

В інтерв'ю від 22 липня 2019 р., розміщеному на сайті книжкового блогу «YaKaBoo», І. Андрусяк констатує, що «за останнє десятиліття наша дитяча література принаймні досягла того, чого не мала за весь час свого існування: вона майже утвердилась як повноцінна й “рівноправна” в контексті національної культури» [2]. Проблеми розвитку літератури для дітей письменник розглядає в історичному контексті: «півтора століття в нас на дитячу літературу дивились як на щось другорядне, вторинне, яке можна робити “мізинним пальцем лівої ноги”. Так повелося ще з тих часів, коли Олена Пчілка видавала свою “Молоду Україну” – перший український дитячий літературний журнал, і мусила вижебрувати навіть у третьорозрядних авторів “бодай щось”, а здебільшого заповнювати шпальти сама і силами своєї сім'ї, – ну бо “це ж дитяче, це несерйозне, за кого ви мене маєте”... В радянські часи у спілці письменників тим писакам, у яких нічого путнього не виходило, різні “доброзичливці” полюбляли радити: “а ти пиши для дітей” – вони, мовляв, штубаки “несмишльонні”, для них “і так сойдьот”. І що б ви думали – дехто в такий спосіб навіть у “класики дитліту” вибився. Грицько Бойко, скажімо – хоч Максим Тадейович Рильський кілька разів “проїхався танком” по його стишках, виловлюючи очевидні дурниці, але це його аж ніяк не спинило; так що навіть зараз купа хрестоматій і різноманітних збірників повні тих дурниць» [2].

Твори І. Андрусяка для дітей в полі зору таких дослідників, як Т. Качак, В. Кизилова, Л. Куца, Н. Марченко, О. Новик та інші. На повість-казку «Третій

сніг» (2014) літературна критика відгукнулася міркуваннями Д. Дроздовського [3], О. Купріян [5], Н. Малетич [7]. У монографії В. Кизиловой «Динаміка української літературної прозової казки» (2020) проаналізовано лексико-фразеологічний склад, а також специфіку образотворення, особливості дидактичного, комунікативного, патріотичного аспектів цього твору [4, с. 169–179].

Мета публікації – дослідити екологічний та антиколоніальний дискурси твору І. Андрусяка «Третій сніг», зокрема простежити, як осмислено проблеми дорослого світу у творі для дітей, сповненого непростих запитань і відповідей.

І. Андрусяк в інтерв'ю Н. Позняк-Хоменко так характеризував свій авторський задум: «У “Третьому снігові” я намагаюся на прикладі казкових взаємин лісових мешканців поговорити про реальні взаємини між людьми в нашому сучасному світі, де груба сила часто вважає себе непереможною – але завжди є добро і любов, здатні реально їй протистояти; де є моменти страху і болю – але неодмінно є час і місце для усмішки і співчуття, для виявів людяності – і в “крутеликів” та “мажорів” теж. Як на мене, чи не найважливішим у цій розмові є питання про те, з ким дитина, читаючи цю книжку, асоціюватиме себе: з розбещеним ведмедем-“мажором” чи з кмітливим і спраглим знань їжаком; із розумним, хижим, але справедливим вовком чи з авантюрним винахідником дроздом; із білочкою, яка “все про всіх знає”, але воліє ні в що сама не втручатись, чи із зайцем, який перечікує тривожні часи на городах, замріяно спостерігаючи за тим, як росте капуста...» [9].

Повість-казка «Третій сніг», як спостерегла О. Купріян, «про те, як не стати вовком у зграї хижаків. Адже коли живеш у лісі й мусиш щодня хвилюватися, щоб тебе чи найближчого друга бува не з’їли, залишатися добрим і пухнастим ох як нелегко. Тим паче коли ти їжак і по суті – хиже й колоче звірятко, хоч і незле. Втім, у новій повісті Іван Андрусяк не лише говорить із малими читачами про одвічні теми добра й зла, а й торкається не зовсім популярних в українській дитячій літературі сюжетів – фізичного й душевного каліцтва, мовної ідентичності, співіснування з Іншим, екології» [5]. При чому дидактичність історії полягає не лише в називанні добра і зла, допомоги тому, хто потребує, визнання різноманітності світу та його взаємодій, а ще й у тому, що зло не завжди карається, а добро не завжди добре на вигляд. Вовк Мелетій, що допомагає в порятунку ведмедівни Оленки, зовсім не є добрим за своєю суттю: він звичайний хижак зі своїми інстинктами. Заєць Микола, вчитель, справедливо остерігається вовка, і замість того, щоб самому попередити

його про небезпеку, каже: *«Я, звісно, міг би й сам з Мелетієм поговорити – але він усе-таки вовк. А я, як ти розумієш, заєць. Інстинкти ж часто беруть гору над учительською солідарністю»* [1, с. 48]. Мелетій ж, дізнавшись, що Оленка втратила зір, так перейнявся її долею, що *«аж завив. Воно й зрозуміло – сліпому звірові вижити в лісі непросто»* [1, с. 61].

Натомість погано чинять не завжди негативно марковані персонажі. Так, коли найкращий друг їжача дрозд Марко краде в малої ведмедиці мед, і лісові мешканці, втомлені нахабством, бундючністю і злістю ведмежої родини, радіють цьому, називаючи невідомого ще поки крадія героєм і народним месником, *«їжак Петро подумав, що вкрасти децицю меду в хай і нахабної, та все-таки дитини – це не така вже й велика “народна помста”, а тим паче не героїзм»* [1, с. 33]. І їжак залишається при своїй думці, не боячись висловити її друзеві прямо. З незлими взагалі-то намірами дрозд ще й спричиняє їжакові неприємності і втягує його в небезпеку, адже ведмідь тепер хоче помститися крадієві і роздерти його: *«– Яка ще проблема? Той вор чи не той, мене не обходить. Кого принесеш, того й розорву! В назіданіє іншим! І ніхто й рявкнуть не посміє, бо і його розорву! Не знаєш, хто вор, то признач першого-ліпшого. Разві я тебе должен учить?! Принесьош – озолочу, не принесьош – тебе розорву! Пойняв?»* [1, с. 52].

Проте ці висновки автор залишає на розсуд читача. В повісті-казці І. Андрусяка немає прямих дидактичних вказівок, як робити правильно, а як – ні. То ж маленькому читачеві треба подумати, як би він вчинив у такій ситуації. Книжка сповнена етичних сенсів, і вони полягають не лише у визначенні добра та зла. *«Що важливіше – життя друга чи покарання винних? Іван Андрусяк запрошує до розмови, ставлячи ці проблеми в доступній для дитини казковій формі. Однак відповідей радимо шукати разом із дорослими, адже й ми також не завжди знаємо точно, де “чорне”, де “біле”, а де нескінченна палітра “сірого”»*, – роздумує О. Купріян [5].

За спостереженням Н. Малетич, герої повісті І. Андрусяка *«Третій сніг»* персоніфіковані, *«конфлікти та проблеми звірів радше нагадують людські»* [7]. Д. Дроздовський зауважує, як *«у невимушений спосіб Іванові Андрусяку вдалося поєднати дитячу безпосередність, щемливу замріяність героїв твору із “антиколоніальними мотивами”, притаманними геть не дитячим творам. [...] Ми забуваємо свої традиції, не пишаємося автентичністю, своєю неповторністю, а думаємо, що хтось має вказувати, як нам жити на своїй землі»* [3]. Ведмежа родина

в історії зображена як така собі маргінальна людська сім'я, що відмовляється від власної ідентичності, мови, послуговуючись суржиком. Суржик в І. Андрусяка є виразно негативним у цій історії. Там, де суржик, героїв чекають неприємності, а подекуди – й справжнє лихо.

Автор, як і вимагає жанр казки для дітей, подбав про перемогу добра, приготувавши позитивні метаморфози і для негативно маркованих персонажів: ведмеді таки зрозуміють, що насправді важливо та що їхнє хизування і зверхність не мають жодного значення: «– *Та Оленка вона... Оленка... А ми – Гнат і Пилип. Ці всі модні штучки не мають значення... Не потрібні вони! Врятуй Оленку!*» [1, с. 59].

Та останнє лихо – облава (і треба наголосити, озвучене суржиком) – залишається непокараним: «– *Ще раз напам'ятовую: на поразеніє не стрілять! Тільки сеті і снотворні патрони! Возьмьом живими, то получим гроші, а возьмьом трупи, то піняйте на себе. Зоопарк за трупи не платить – у них там і так, хе-хе, самі трупи... Первая група налево, друга – направо, остальные – за мной!*» [1, с. 55]. Люди в історії І. Андрусяка – це загроза лісовому світові, небезпека для будь-якої живої істоти, яка трапиться їм на шляху. Вони влаштовують облаву на диких ведмедів, які людей і не зачіпали. Прибулі з міста лякають сімейство ведмедів, натовпом перемагають, маючи намір заробити, відвізши їх до зоопарку.

Будь-якому лісовому мешканцю небезпечно з'являтися в людей на шляху: «*Остерігатися треба було хіба великих кирзових чобіт – наступивши ногою в такому чоботі, їжака можна й покалічити. Ну, або хтось із облавників, побачивши його, захоче привезти своїм дітям із лісу живу іграшку...*» [1, с. 58]. Практично це єдина тема, в якій автор не передбачає різночитань і не пропонує дитині варіантів. Нищівне ставлення до природи – це гірше, ніж звичайне природне хижацтво.

Головний герой казки Їжак Петро їсть мишей і ховрахів: саме таким є спосіб життя їжака. В лісовій школі було багато «*мишей, ховрахів та полівок, з якими їжак Петро дружби не водив, на імена не знав, і хто який на вигляд, намагався не запам'ятовувати. Бо лише в школі він на них не полює [...]*» [1, с. 16]. Природні екологічні взаємодії автор подає просто, не заграючи з правдою. У природі хижак їсть здобич, от і їжак «*не винен, що він – їжак, а отже, за самою своєю природою мусить їсти мишей. Його теж багато хто волів би з'їсти – таке лісове життя, і він, їжак Петро, нічого тут не може змінити*» [1, с. 18].

На протипагу суржикомовним героям казкової історії, носії рідної мови в книжці – позитивні персонажі. І взагалі зникнення рідної мови трактується автором як жахливий сон їжачка, в якому зникли всі мови і всі барви і він, Їжак Петро, став зватися Йожиком Пьотром. За спостереженням В. Кизилової, «сірий колір казкового сну, засобами мовних знаків, образного мислення витворює певну естетичну реальність; він створює особливий підтекст, пов'язаний із показом взаємозв'язку між фізіологічними відчуттями кольору й художнім словом, в яке закладена авторська інтенція» [4, с. 179]. Н. Мочернюк, досліджуючи часо-просторову специфіку сновидіння в поезиці романтизму, з'ясувала такі функції сновидіння: «вплив на творення сюжету, на конкретизацію сюжету, на творення наскрізного мотиву, сприяння завершеності структури; вплив на формування характеру героя; спонукання героя до відповідних дій; поєднання в художнє ціле елементів оповіді; сон як сакральний знак; міфотворча функція сну» [8, с. 18]. У творі І. Андрусяка сон їжака впливає на творення наскрізного антиколоніального мотиву. Один із мудрих друзів їжака *«казав, що його називають і лелекою, і бузьком, і чорногузом, і буслом – й усе це буде по-нашому. А ще він казав, що є на світі такі дивні звірі – і люди, до речі, теж, – які вважають, що мова потрібна лише для того, щоб усі могли одне одного розуміти, й більше вона ні на що не годиться. А коли б усі на світі називали ту саму річ однаково, то від цього нібито всім легше жилося б. Якби на це пристати, – казав Грицько, – то він тоді називався б аїстом, а всі оці красиві слова, кожним із яких можна смакувати довго-довго – і лелека, і бузько, і чорногуз, і бусол, – треба було б викинути з голови, як непотріб, забути навечно»* [1, с. 26–27]. Імпонує висновок Д. Дроздовського про «Третій сніг» І. Андрусяка як про патріотичну казку, в якій делікатно показано, «чому важливо зберігати власні мовні багатства й уникати одноманітності» [3].

Суржик є і в мовленні людей, які несуть небезпеку лісовим мешканцям (*«–Яке чудесне місце! – людський голос із коробки силкувався перекричати завивання й бумцикання. – І ягоди які сіненькі! Тут і устроїм пікнік!»* [1, с. 21]). Отже, можна зробити висновок, що таке побутове мовлення – штучне поєднання української та російської мов – є у творі сигналом про небезпеку, своєрідним індикатором загрозової інакшості.

В. Кизилова підмітила емоційну настроєвість авторських ліричних відступів, які увиразнюють патріотичні мотиви твору: «Любов до рідного краю, рідної

мови – важливі питання, над якими полемізує І. Андрусяк у повісті-казці “Третій сніг”. При цьому він вдало оминає нав’язливі дидактичні штампи, натомість підключає образні засоби, що передають різні відтінки відчуттів та емоцій. Відтак, розмовно-просторічну лексику, уживану в тексті з метою відтворення мови персонажів, заступають напрочуд мальовничі метафоричні замальовки авторського слова: “Словами можна смакувати хоч усе життя, щоразу добираючи собі все запашніші, все соковитіші. Навіть можна вишикувати собі найхімерніші слова з далеких екзотичних мов і обертати їх у губах, насолоджуючись прямими чи гострими, чи терпкими ароматами. Але наймилішими завжди будуть слова рідної мови – повні духмяного й поживного животворного соку...”» [4, с.178].

«Третій сніг» – це патріотична повість-казка і для українських дітей, і про українських дітей, тут тісно переплетені виховні моменти із патріотичними, мовне питання з екологічним, проблема ставлення до інших і сутність дружби. Їжак любить свою землю, свій рідний край, намагається підібрати йому назву: «*ї Дібровія, і Березина, і Грабія, і Калинци, й Кленовія, і Ліщинник, і Липія, і чомусь навіть Горобиностан*» [1, с. 6]. У цьому переліку (а пізніше ще з’являться Ялинія і Терновія) маленький читач отримує базове розуміння видового різноманіття українського лісу. Тут не трапляються якісь екзотичні дерева – лише звичайні, які можна побачити, вийшовши до будь-якого найближчого українського лісу.

В. Кизилова зауважує, що, «незважаючи на жанрову специфіку казки (вона передусім мовить про вигадані події та явища), у ній міститься багато пізнавальної інформації з життя флори й фауни. Цікаво описано спостереження над поведінкою зайців влітку та восени, підготовкою дроздів до перельоту в теплі краї на зиму, пересування їжака та ін.» [4, с. 176–177]. Так, І. Андрусяк подає в повісті-казці чимало природничих відомостей. Наприклад, детальний орнітологічний опис зовнішнього вигляду дрозда, «*який мешкав у цьому-таки тернівнику. Пір’я на його свитці, підбитій молоденьким пухом, настобурчилося, від чого світло-коричневі смужки на краях крил стали ще виразнішими, а рябі крапочки на сорочці аж блищали*» [1, с. 11]. Дітям важливі такі фактичні знання для знайомства з навколишнім світом, до якого вони часто проявляють інтерес. Усі події в казці розгортаються між першим та третім снігом, коли саме час тваринам розділитися: хто впадатиме в сплячку, як ведмеді та їжаки, а хто, як вовки, білки та зайці – ні. Птахи теж, керуючись інстинктами, перебираються ближче до людських жител, відлітають у вирій або, як дрозди: «*про далекий*

Ірїй, мрїю кожної пташки, дрозди насправді знають не більше за їжаків. Бо в теплі краї вони не летять – дрозди взагалі не надто люблять літати, ходити по землі їм цікавіше. Тож із настанням холодів вони просто мігрують на південь – туди, де сніг не так густо вкриває землю, і на ній ще можна знайти поживу» [1, с. 11]. У такий простий спосіб малий читач отримує чимало інформації, яка може зацікавити, сприяти розвитку дослідницьких інтересів.

I. Андрусяк формує екологічні орієнтири малих читачів, розглядаючи людину як складник живого світу природи. Письменник скеровує увагу й на дещо несподіваний ракурс проблеми. Так, заєць Микола, вчитель, остерігається людей, *«бо людські інстинкти – штука непередбачувана. Себто замучити бідолашного вчителя ті розбишаки можуть і з любові...» [1, с. 7]. Викликаючи в такий спосіб співчуття до тварини і осуд такої поведінки людини, автор досягає мети: читач його історії не подумає взяти тварину до рук, щоб погратися, бо це не іграшка. Про людей дикі тварини говорять у казці з осторогою, навіть страхом, адже вони несуть лихо, біль, смерть: «А крім того, тут ще дещо є, чого не знаєш ти. Я прийшов попередити: в нашому лісі скоро буде облава. Той тип, який ведмедя Дмитра цією пляшкою по лобі тріснув, виявився сином великого начальника...» [1, с. 47]. Люди шумлять, сміються у лісі, поводяться так, ніби все тут їм належить. І це перетворює їх на ворогів усьому живому. А деталь «син великого начальника» підкреслює страшну своїми наслідками всездозволеність.*

Письменник звертає увагу на екологічні взаємодії в дикій природі, де немає місця людській етиці. *«Узагалі, до чужої власності звірі ставляться трохи інакше, ніж люди. Надибавши чужі припаси, мало хто промине нагоду ними поласувати – особливо тоді, коли це припаси слабшого» [1, с. 32]. І це відповідає дійсності, в дикій природі такі правила. Проте ніхто і не знущатиметься з іншої істоти заради забави. Цитуючи закони природи, I. Андрусяк так перекладає їх дитячою мовою: «в лісі майже завжди виходило так, що гору брала саме сила, – ну, але про це маленький, колючий і зовсім не прудкий Петро не міг і мріяти. Бо доля їжака завжди інша, ніж доля, скажімо, вовка...» [1, с. 6]. Проте кожному – своє, «не можуть усі бути білочками – комусь треба бути і їжаком...» [1, с. 26]. Твердження про цінність різноманітності і кожного члена спільноти трапляється в повісті-казці неодноразово, наприкінці еволюціонувавши в міркування про необхідність інтеграції в це суспільство усіх, навіть тих, хто має певні фізичні вади: «навесні в їжака Петра буде дуже складна й відповідальна робота. Навесні*

вони із дроздом Марком відкривають у лісі нову школу – для незрячих звірят. Крім ведмедівни Олени та інших травмованих звірів і пташок, у ній навчатимуться кроти. Вони-бо сліпі від народження, тож грамоти досі не знали...» [1, с. 63].

Поруч з іншими природничими відомостями читач отримує таку інформацію про екологічні взаємодії в лісі: *«в червні малинник старанно топтало знане на весь ліс сімейство ласунів: ведмідь Дмитро, ведмедиця Ірина, їхні пустотливі синочки Ігнат і Філіп та маленька, але ще пустотливіша донечка Альона» [1, с. 6].* Справді, ведмеді, хоч і належать до хижих тварин, влітку харчуються переважно рослинною їжею – ягодами, фруктами, а також медом. Тому лісовим звірятам *«заняття можна було починати лише в липні, коли малина вже відродила. Одначе в серпні вони припинялися, бо саме тоді починався сезон полювання й по лісу нипали злі люди з рушницями» [1, с. 7].* Так, згідно з українським законодавством, наприкінці літа триває сезон полювання на дрібного звіра. На початку жовтня *«відновлювати заняття не випадало, бо в білок саме починався сезон збору горіхів та ще їжаки запасалися пізніми яблуками» [1, с. 8]; «Аж після цього школа відкривалася знову, та ненадовго – лише до перших холодів. Бо тоді чимало звірят упадало в зимову сплячку» [1, с. 8]; «Більш-менш спокійно можна було вчитися лише навесні – з березня по травень. Щоправда, в багатьох сім'ях саме тоді народжувалися нові малята, й чимало учнів мусило пропускати заняття, щоб допомагати батькам бавити молодших братиків і сестричок. Адже батьки тоді були зайняті тим, щоб усіх їх прогодувати – бо ж їжі в лісі у цей час небагато...» [1, с. 8],* – так автор розповідає маленьким читачам про сезонність життя лісових тварин, його залежність від дозрівання в певну пору тих чи інших лісових плодів.

Взимку ж навчання в лісовій школі було неможливим, бо *«чимало звірят упадало в зимову сплячку, і заєць Микола наказував їм класти підручники під подушку, щоб знання засвоювалися уві сні» [1, с. 8].* Рік закінчує зима, отже, взимку тварини змінюють звичний для теплої пори року спосіб життя: хтось змінює шубу, хтось ховається і впадає до весни у сплячку, комусь доведеться перебратися ближче до людей. Згадка про відомий учнівський забобон про знання з книжки, які уві сні втраплять до голови, привносить у текст притаманний І. Андрусякові гумор. Проте вона має певну мету: завдяки дірочкам від їжачових голок (а той спав на книжках) дрозд Марко згодом придумає шрифт для читання тваринам, які не можуть бачити.

Дрозд Марко – відомий натураліст. За посередництвом його спостережень читач також дізнається багато цікавого про життя тварин у лісі, наприклад, *«в дуплі живе родина дятлів, – бо дятлам воно насправді потрібне лише в травні, коли вони малят висиджують. А решту року – він спостерігав за ними і достеменно знає – дятли проводять на свіжому повітрі й дупла не займають»* [1, с. 13]. Дрозд Марко не тільки *«старанно, з лупою, досліджував кожен лісовий закапелок, уважно вивчав життя інших пташок і звірів»* [1, с. 12], у пошуках істини він спонукає друзів до експериментів. Наприклад, *«зайцеві Миколі він радив поселитися не в малиннику, а в діброві – бо малинник, мовляв, густий, і зайцеві там складно розвинути максимальну швидкість бігу; а всім відомо, що лише довгі ноги рятують зайців від небезпеки. У діброві ж велетенські дуби, які просто не можуть рости густо, між ними багато місця, то ж є де розігнатися»* [1, с. 13]. І хоча заєць аргументовано відкине таку можливість, і дрозд розчаровано зітхатиме, та натураліст знову плекатиме нові ідеї.

Важливе місце в розумінні природи і природних процесів займають у повістичазці описи природи та погодних умов, що разом із чарівними ілюстраціями О. Кузнецової створюють позитивну, дружню атмосферу історії. Природні й, зокрема, погодні особливості – це важливі чинники виживання дикого звіра. На початку історії деталізовано такі обставини: *«перший сніг цього року випав дуже рано, ще на початку листопада. Він був мокрим, липким і свого запаху ще не мав – пахнув прілим листям, присохлими бур'янами і втомленим вітром, який завжди в лісі трохи розгублений, а часом і боязкий»* [1, с. 8]. Сніг у лісі – випробування для тварин: чи зможуть вони знайти поживу, чи достатньо спритні, щоб вижити. Цікаво, що свою оповідь про історію, яка трапилася перед третім снігом, І. Андрусак розказує повільно й тихо, *«бо сніги завжди повільні й тихі, лише заметілі й хурделиці роблять їх колючими, та й то ненадовго»* [1, с. 5]. Разом із третім, уже надійним снігом, який лежатиме в лісі до весни, приходять і умиротворення, завершення цієї непростой історії, яка закінчилася погано для ведмежої родини. Третій сніг інакший, ніж перші два, з ним влягаються бурі і пристрасті і, нарешті, всі лісові звірі, хто має заснути, засинають. *«Природа нарешті змилоствилася – затяжній відлизі настав кінець. Уже до вечора ліс накрила іще тоненька, але вже доволі пухка й пахуча ковдра снігу. Третього снігу.*

Відтак сніжило цілу ніч, і коли зранку вовк Мелетій прийшов до тернівника, щоб забрати пляшку з медом і занести її до барлогу, снігу йому було вже по коліна» [1, с. 62].

Важливим є пізнавальний складник екологічного аспекту в повісті-казці «Третій сніг» І. Андрусяка. Письменник відтворює зовнішній вигляд лісових мешканців, їхній спосіб живлення, звички. І. Андрусяк також звертає увагу на вплив природи на життєвий цикл різних тварин. Описана хронологічна послідовність подій у році: коли тварини розмножуються, коли птахи висиджують яйця, коли залягають у сплячку. Малим читачам цікаво дізнатися, що їжак живе у купі хмизу, білка – в дуплі чи гайні, ведмеді – в барлозі.

Можна твердити, що найважливішим у творі є мотив екологічної поведінки людини, формування емпатії до всього живого, поваги до навколишнього середовища. Автор закликає не шуміти в лісі, бо це лякає і дратує його мешканців, не смітити, не ловити диких тварин, не мучити їх, засуджує мисливців і зоопарки. І. Андрусяк пропонує маленькому читачеві зовсім іншу лінію поведінки – гуманну, врівноважену і виважену, щоб у майбутньому в лісі можна було зустріти і зайця, і їжака, і білку, адже саме там знаходиться їхній дім. Отже, повість-казка І. Андрусяка «Третій сніг» має значний виховний потенціал.

Світ лісових мешканців живе своїм усталеним способом, відповідно до якого співіснують як одвічні антагоністи хижаки й нехижі тварини; і хоча вони між собою ворогують, але при цьому дотримується природний баланс, тобто це світ своїх. Чужим до нього є люди, втручання яких призводить до катастрофічних наслідків. І. Андрусяк активізує проблему екологічної поведінки людей, гуманістичних поведінкових патернів, поблажливого і поважного ставлення до навколишнього середовища, бо інакше біда неминуча. У казковій формі автор описує страшні наслідки людських вчинків лише в одному лісі, де один чоловік шумів, поведився, як дикун, пляшку в куці закинув і влаштував ведмежій родині лихо. Неважко уявити, що буде, якщо екстраполювати цю ситуацію на більшу кількість людей. Тоді людство й усю планету чекає справжня екологічна катастрофа, буде, як у тому зоопарку, що *«за трупи не платять – у них там і так, хе-хе, самі трупи...»* [1, с. 55].

Акцент у протистоянні серед лісових мешканців має соціальний вимір інакшості: це суржик у сім'ї ведмедів, що ріже сприйняття іншим лісовим тваринам, а в поєднанні зі зневажливим ставленням цих хижаків вони створюють виразно негативно марковану ауру; зрусифіковані імена Ігнат і Філіп та Альона – ще один зразок зміненої національної ідентичності. Однак автор дає можливість і цим героям кардинально змінитися, і саме втручання людей (вилов тварин до

зоопарку, втрата зору ведмедівною Оленою внаслідок травми, заподіяної людьми) обумовило їхнє переродження: впіймані людьми ведмежата згадали свої українські імена. Доречно зацитувати міркування автора: «Це дуже “українська” книжка, в якій порушено чимало наших, сказати б, внутрішніх проблем, притому далеко не завжди в політкоректний спосіб. Це розмова з дитиною (у формі казки, звісно) про нашу національну, мовну й культурну ідентичність. Там є персонажі, списані з “крутеликів” і “мажорів”, які й розмовляють так, як “у житті”, – суржилом» [9].

Н. Малетич наголошує на важливості того, що І. Андрусак «привертає увагу малих читачів до питання фізичної неповносправності – адже після облави людей мала ведмедівна сліпне. Зрештою, підводить читачів до думки, що не все у житті можна вирішити силою, а от сміливість, рішучість, співчуття і винахідливість – ті риси, які потрібні не лише казковим героям, а й дітям» [7].

Уся повість-казка І. Андрусак «Третій сніг» присвячена розумінню інакшості. Так, їжак зголошується до навчання в школі хижаків, пояснюючи це вчителю вовку Мелетію: «– Але ж я теж хижак, пане вчителю. Не такий великий, як ви, звісно, але на гадюк і мишей полюю» [1, с. 39]. А в школі учителя зайця Миколи вчать теж різні види: «білочка Катя, і їжак Василь, і кілька зайчиків, не кажучи вже про мишей, ховрахів та полівок» [1, с. 16]; їх усіх вчитель навчав: «А совість каже, що їсти мусиш, бо без цього загинеш, – але якщо їстимеш ближнього, то в тобі загине щось більше, ніж твоє життя» [1, с. 18]. На завершення історії постане ідея лісової школи для тварин із вадами зору. Автор спонукає читачів до висновку, що кожну істоту необхідно цінувати, поважати, бо кожна – важлива й цінна.

Категорія Іншого презентована образом ведмедівни Олени, яка втратила зір. Усвідомлення необхідності допомоги такій тварині – важливий поступ у свідомості лісової спільноти. І навіть вовк Мелетій, який був загрозою слабшим, проявляє великодушність. Цей фінальний епізод має великий виховний потенціал. Шрифт Брайля має тут гарне метафоричне вираження у вигляді книжки, в якій їжак пробив своїми голочками дірки, коли на ніч клав їх під голову, аби краще запам'ятати.

У літературній критиці (Д. Дроздовський, Н. Малетич) звучала заувага невідповідності окремих філологічних і соціолінгвістичних проблем твору «Третій сніг» дошкільному віку. Так, Д. Дроздовський зауважує, що І. Андрусак розглядає проблеми, занадто складні для дитячого сприйняття: «Єдине, з чим

можна посперечатися, так це з призначенням книжки “для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку”. Мені здається, що в цьому творі письменник порушує перед маленьким читачем кілька серйозних мовних (я би сказав, “мовнотеоретичних”) проблем (чому в різних мовах існують різні поняття для того самого феномену; чому хтось може називати свою країну в один спосіб, а хтось – якимось інакше). Зрештою, порушено питання і соціолінгвістичного характеру... [...]. Можливо, дитині дошкільного віку важко розібратися в цих труднощах нашої абсурдної пострадянської реальності. Також навряд чи для дітей дошкільного віку потрібно давати примітки з латинськими назвами рослин. Дошкільнятам хтось із дорослих мав би пояснити окремі моменти твору» [3]. Не так гостро критикує Н. Малетич: «Можливо, для дошкільнят казкова повість виявиться заскладною. Зокрема, автор, прагнучи у ремарках пояснити малим читачам зміст незрозумілих слів, робить це часом надто складно, як-от у тлумаченні слова “гуманітарій”» [7]. Літературознавець В. Кизилова доводить доцільність таких пояснень: «З метою уникнення інформаційного переобтяження тексту та його стилістичного дисонансу тлумачення слів гуманітарій, бестіарій, жайворонок чубатий, дрозд чикотень, гайно та ін. подається зносками внизу сторінки. Їхнє текстуальне поле витримане в науково-популярному стилі, доповнює основний зміст повісті-казки і є однією з її композиційних особливостей» [4, с. 177]. Зауважимо, що формування свідомості майбутнього громадянина, свідомого носія рідної мови закладається в дитинстві. І лінгвістичне оточення – один із важливих складників, що формує національну ідентичність. А пояснення окремих слів внизу сторінки – звичний редакторський хід, завдяки якому батьки зможуть пояснити їхнє значення.

Мотив лісової школи обумовлює зв'язки тексту І. Андрусяка «Третій сніг» із повістю-казкою В. Нестайка «Незвичайні пригоди в лісовій школі». «Це казка з нібито традиційними для жанру персонажами – їжаком, зайцем, вовком, ведмедями тощо. Живуть вони, ясна річ, у лісі й роблять те, що їм і належить робити, зокрема, ходять до лісової школи – ще одне відверте покликання до вельми хорошої традиції, зокрема нестайківської, – ділиться Іван Андрусяк. – Хтось із них сильний, а хтось розумний, і, як водиться, вони одні одним протистоять, – це так само один із традиційних казкових сюжетів» [10]. У творі, відзначеному літературною премією імені Лесі Українки 1982 р., і ворона може наврочити, а хижак в школі для хижаків можуть образити слабшого. Проте, на відміну від Нестайкових, пригоди лісових героїв І. Андрусяка тісно пов'язані з діяльністю

людей. Якщо у В. Нестайка антагоністами є погані чарівники (злий марудник Ледарило Дуриндас і його сестра Хропулія), то в І. Андрусяка антигероєм є людина, що через особисту образу влаштувала в лісі облаву.

Отже, в повісті-казці І. Андрусяка «Третій сніг» екологічний та антиколоніальний дискурси створили ґрунт, на основі якого осмислено розмаїття проблематики.

Екологічні аспекти презентовані такими темами, як екологічні взаємодії в лісі, сезонність життя лісових тварин, екологічна поведінка людей, роль спостереження за природою. Закономірно, що ці поняття мають важливе пізнавальне значення для дітей (поведінка тварин (хижаків, гризунів, птахів); описи природи і, зокрема, погодних умов; спостереження за природою як спосіб і складник дослідження). Виховний чинник реалізується у творі за допомогою формування любові до природи, емпатії до всього живого, поваги до навколишнього середовища, усвідомлення себе як частини природи.

Лісовий світ у повісті-казці має й антиколоніальне потрактування, ставши алегоричним вираженням соціолінгвістичних проблем українського життя. Патріотичну інтенцію тексту увиразнено думкою про те, що мова є основоположним чинником у формуванні національної ідентичності. Вживання суржику сім'єю ведмедів і людьми постає як сигнал про небезпеку, своєрідний індикатор загрозової інакшості. Антиколоніальний дискурс реалізовано також у категорії Іншого, проблемі інклюзивного навчання, потребі усвідомлення того, що кожен складник у розмаїтті світу є самодостатнім.

У перспективі доречно проаналізувати екологічні аспекти «Морськосвинського детективу» І. Андрусяка в контексті жанрово-стильових особливостей твору.

Література

1. Андрусяк І. Третій сніг: повість / ілюстрації Ольги Кузнецової. Київ: Наш Формат, 2020. 64 с.
2. Андрусяк І.: «Я до дитячої літератури не докотився, а доріс». URL: <https://blog.yakaboo.ua/ivan-andrusiak/> (дата звернення: 17.12.2020).
3. Дроздовський Д. Казка про лісову школу і мовну «схибленість» нашої реальності. URL: https://vsiknygy.net.ua/shcho_pochytaty/37531/ (дата звернення: 01.11.2020).
4. Кизилова В. Динаміка української літературної прозової казки: монографія. Київ: Талком, 2020. 211 с.
5. Купріян О. Як не стати вовком. URL: <http://www.barabooka.com.ua/yak-ne-stati-vovkom/> (дата звернення: 01.11.2020).
6. Логвиненко Ю. «Дерева і води» І. Андрусяка – ще один крок української модерної поезії. *Слово і час*. 2003. № 11. С. 54–58.

7. Малетич Н. «Фонтан казок»: нові та знані імена в дитячій літературі. URL: <https://zbruc.eu/node/26245> (дата звернення: 01.11.2020).
8. Мочернюк Н. Д. Сновидіння в поезиці романтизму: часо-просторова специфіка: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.06 / Тернопіл. держ. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2005. 20 с.
9. Позняк-Хоменко Н. Іван Андрусак: Із дитиною треба розмовляти про все. URL: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/2583/164/91051/> (дата звернення: 01.11.2020).
10. У новій книжці Андрусак допомагає дітям самовизначитися. URL: <https://zbruc.eu/node/26245> (дата звернення: 01.11.2020).

References

1. Andrusiak I. Tretii snih [The Third Snow]. Kyiv, 2020. 64 p. (in Ukrainian).
2. Andrusiak I.: «Ja do dytiachoi literatury ne dokotyvsia, a doris» [I did not sink to children literature, but grew to it up]. Available at: <https://blog.yakaboo.ua/ivan-andrusiak/> (in Ukrainian).
3. Drozdovskyi D. Kazka pro lisovu shkolu i movnu «skhyblenist» nashoi realnosti [A tale about the forest school and the language «delusion» of our reality]. Available at: https://vsiknygy.net.ua/shcho_pochytaty/37531/ (in Ukrainian).
4. Kyzyl'ova V. Dynamika ukrainskoi literaturnoi prozovoi kazky [Dynamics of Ukrainian literary prose fairy tale]. Kyiv, 2020. 211 p. (in Ukrainian).
5. Kupriian O. Yak ne staty vovkom [How not to become a wolf]. Available at: <http://www.barabooka.com.ua/yak-ne-stati-vovkom/> (in Ukrainian).
6. Lohvynenko Yu. «Dereva i vody» I. Andrusiaka – shche odyn krok ukrainskoi modernoi poezii. [«Trees and waters» by I. Andrusyak is one more step of Ukrainian modern poetry]. In: *Slovo i chas*. 2003. no. 11. pp. 54–58. (in Ukrainian).
7. Maletych N. «Fontan kazok»: novi ta znani imena v dytiachii literaturi [«Fountain of fairy tales»: new and well-known names in children literature]. Available at: <https://zbruc.eu/node/26245> (in Ukrainian).
8. Mocherniuk N. D. Snovydinna v poetytsi romantyzmu: chaso-prostorova spetsyfika [Dreams in the poetics of Romanticism: the time-space specifics.]. Extended abstract of PhD dissertation (Literary theory). Ternopil, 2005. 20 p. (in Ukrainian).
9. Pozniak-Khomenko N. Ivan Andrusiak: Iz dytynoiu treba rozmovliaty pro vse [Ivan Andrusiak. It is possible to talk about everything with a child]. URL: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/2583/164/91051/> (in Ukrainian).
10. U novii knyzhtsi Andrusiak dopomahaie ditiam samovyznachytysia [In a new book Andrusiak helps children to determine themselves.]. URL: <https://zbruc.eu/node/26245> (in Ukrainian).

Yuliia Kumanska, Olha Yablonska, Maxim Yablonsky. I. Andrusyak's fairy-tale novel «Tretii snih» («The Third Snow»): ecological and anti-colonial discourses. The article analyzes the features of ecological and anti-colonial discourses in I. Andrusyak's fairy-tale novel «Tretii snih» («The Third Snow»). It is proved that these themes created the foundation on the basis of which multifaceted problems are understood.

It is investigated, that ecological aspects are presented by such topics as ecological interactions in the forest, seasonality of life of forest animals, the concept of the first, second and third snows; special attention is paid to the problem of ecological behavior of people. In the image of the blackbird Mark realized the idea of the importance of nature observation, as well as the necessity for validity of experiments. The important cognitive value of natural information for children is presented in the fairy tale novel in artistic descriptions of the behavior of various animals (predators, rodents,

birds), nature and, in particular, weather conditions, along with observation of nature as a method and component of research.

It is proved that environmental aspects have great educational potential. Thus, the text is subject to the idea of loving nature, empathy for all living things, respect for the environment, as well as the formation of thoughts about self-awareness as part of nature.

It is investigated that the ecological discourse of the work is intertwined with the anti-colonial one. In the allegorical form of life of the bear family, I. Andrusyak demonstrated the importance of the problem of national identity. The writer emphasizes that language is a fundamental factor in the national identity formation; this is the significance of the patriotic intention of the text. Surzhik – mixed language, used by a family of bears and people, the Russified names of Ignatius and Philip and Aliona, are examples of a changed national identity. Surzhik appears as a signal of danger, a kind of indicator of threatening otherness.

Anti-colonial discourse is also implemented in the categories of Stranger (the world of people who threaten forest dwellers) and Other (bear Olena, who lost her sight), in the problem of teaching special children (the idea of a forest school for blind animals), the need to realize that each component in the diversity of the world is self-sufficient.

Key words: children literature, fairy-tale novel, ecological discourse, anti-colonial discourse, modern literary process.

Куманська Юлія Олександрівна – здобувач наукового ступеня к. філол. н.; <https://orcid.org/0000-0001-7975-1525>; yusmal@ukr.net

Яблонська Ольга Василівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Волинського національного університету імені Лесі Українки, <https://orcid.org/0000-0002-2200-6978>; o_jabl@ukr.net

Яблонський Максим Романович – кандидат наук із соціальних комунікацій, старший викладач кафедри соціальних комунікацій Волинського національного університету імені Лесі Українки; <https://orcid.org/0000-0001-9822-3920>; max.yablonsky@gmail.com